

POLISEN OCH BROTTSUPPKLARINGEN*

AV JOHANNES KNUTSSON

INLEDNING

»Parispolisen, som är så berömd för sitt skarpsinne, är listig, men inte mera. Utom ögonblickets metod finns ingen metod i dess arbete. Den vidtager storartade åtgärder, men ofta nog äro dessa så illa lämpade för det ifrågasvarande fallet, att de erinra oss om huru Mr Jourdain skickade efter sin nattrock — för att höra musiken bättre! De resultat som uppnås av polisen äro ej sällan förvånande, men de åstadkommas till största delen blott genom flit och energi. Där dessa egenskaper äro otillräckliga, slå deras antaganden fel.« (Cit. August Dupin i Edgar Allan Poe's novell Morden vid Rue Morgue.)

Brott, brottmysterier och hur de löses är ett ämne som fascinerar många av oss. En hel litterär genre har växt fram för att mätta detta intresse. Med rätt eller orätt anses Edgar Allan Poes novell Morden vid Rue Morgue föregå den moderna detektivromanen. (Den publicerades i början av 1840-talet i Graham's Magazine.) Många av de efterföljande klassiska detektiverna utmärktes just för sitt enorma skarpsinne och sin väl utvecklade slutledningsförmåga. Jag behöver bara nämna sådana namn som Sherlock Holmes, lord Peter Wimsey och Hercule Poirot.

I den moderna polisromanen har beskrivningen av polisiärt rutinarbete — låt vara med betoning på det spektakulära — och tillfälligheternas spel fått ett stort utrymme. Romanerna befolkas av mer eller mindre hårt prövade och desillusionerade polismän. Se t ex Hilary Waugh och Ed McBains arbeten. I Sverige finns som framträdande representanter för denna skola Sjöwall/Wahlöö och Leif G. W. Persson — den senare även verksam som kriminolog.

Orsaken till att jag valt denna inledning är att jag tror att vår uppfattning om hur polisarbete och brottsuppläkning går till i stor utsträckning — vare sig vi vill det eller ej — präglats av de detektiver och poliser vi mött i litteraturen, på bio eller i televisionen.

Om intresset för frågan om hur brott klaras upp varit stort i deckarlitteraturen, har det varit desto mindre inom kriminologin. Avsaknaden av empiriska studier är stor. Det är mycket möjligt att skarpsinnet och det logiska tänkandet är mindre väl utvecklat bland universitetskriminologerna än bland litteraturens detektiver. Detta kan emellertid knappast vara förklaringen till det bristande intresset, utan det måste sökas någon annanstans. (Möjligen finns en del av svaret att söka i kriminologins olika knytningar till behandlingsideologin.)

* På uppdrag av rikspolisstyrelsen.

Under 1970-talet har emellertid en pragmatiskt empiriskt orienterad polisforskning vaxt fram, framför allt i USA. Till skillnad från den uppfattning som förmedlats via detektivromaner, TV-serier och filmer, skulle uppkylringen av brott till största delen bestå av sådana rutinaktiviteter som förhör med misstänkta som gripits av ordningspolisen, samtal med offer och vittnen och slagningar i olika register. Det är den information som ges vid anmålningstillfället, och som således brottsutredaren initialt har att arbeta med, som enligt forskningen är utslagsgivande för om ett brott kommer att klaras upp eller ej. Den viktigaste enskilda upplysningen är namn på misstänkt person. Finns inte det, är sannolikheten liten att brottet skall klaras upp. De uppkylrade brotten skulle således lite tillspetsat uttryckt i stort sett bestå av dem som »klarat upp sig själv» (Reiss, 1971; Greenwood & Petersilia, 1975; Skogan & Antunes, 1979; Bottomley & Coleman, 1980; Knutsson, 1980; Morris & Heal, 1981).

2 UPPKLARING I BROTSSTATISTIKEN

Av de år 1981 ca 940 000 polisanmälda brotten redovisades ca 360 000 som uppkylrade, dvs i runda tal 40 %. Andelen uppkylrade brott varierar betydligt mellan olika slags brott (Knutsson, 1981). I det följande delas brotten in i tre kategorier efter en typologi som utgår från de potentiella möjligheterna för att brotten skall klaras upp. Indelningsgrunden bygger på förutsättningen för att information som är av avgörande betydelse för brottsutredningens utgång, skall finnas redan vid anmålningstillfället. Brotten delas således in i *offerbrott med interaktion*, *offerbrott utan interaktion* samt *spanings- och ingripandebrott* (Knutsson, 1983:20—22). I likhet med de flesta typologier är den långt ifrån fullkomlig. Den presenteras och kommenteras kortfattat nedan:

I. Offerbrott med interaktion.

Omfattar: BrB 3—7 kap.

Kategorin består av brotten mot person. Kännetecknande är att brotten utspelas mellan människor. Ett typiskt exempel är misshandel. En stor del av dessa brott äger rum inom primärgruppsformeringar. I stor utsträckning kan således offret när han/hon väljer att göra anmälan namnge brottslingen. Även om gärningsmannen inte skulle vara känd för offret, finns annan viktig information som kan anges vid anmålningstillfället, t ex signalement på gärningsmannen, tid och plats för brottet etc.

Andel uppkylrade brott år 1981: 55 %.

II. Offerbrott utan interaktion.

Omfattar: BrB 8—15 kap.

Denna kategori utgörs huvudsakligen av brotten mot förmögenheten. Stöldbrotten (8 kap) dominerar mycket kraftigt. Utmärkande för dessa brott är att det i allmänhet inte finns någon kontakt mellan offer och gärningsman. Tjuven vill t ex helst kunna komma åt oöbekade föremål. Det är således vanligt att uppgift om föröväre, exakt tidpunkt för brottet etc saknas. I denna klass ingår även vissa brott

som egentligen hör hemma i någon av de övriga klasserna. Rån — offerbrott med interaktion — är ett sådant. I praktiken fungerar stöld i butik och varuhus huvudsakligen som ett ingripandebrott, eftersom de butikstjuvar man får fast för det mesta tas på bar gärning. Både brott och brottsling upptäcks i ett och samma moment. Det är även tveksamt om kap 9 (bedrägeri och annan oredlighet) hör hemma här. Häleri är t ex snarast att betrakta som ett ingripande- eller spaningsbrott. Vid många bedrägeribrott finns et moment av interaktion, även om det ofta inte är med offeret. Ett typiskt exempel är checkbedrägeri (se Knutsson & Kühlnhorn, 1980).

Andel upplklarade brott år 1981: 26 %.

III. Spanings- och ingripandebrott.

Omfattar: BrB 16—21 kap samt specialstraffrätten.

I realiteten dominerar brott mot trafikbrottslagen, narkotikastrafflagen och varusmuggningslagen i denna kategori. Karaktäristiskt är att brotten oftast uppdragas i samband med någon myndighetsinsats, t ex trafikkontroll, ingripande p g a misstänkt narkotikainnehav eller kontrollaktion av tullen. Brott och brottsling upptäcks samtidigt. När anmälan upprättas finns således en misstänkt person. Det kan diskuteras om vissa av de ingående brottsbalksbrotten bör ingå i denna klass. Våld mot tjänsteman borde t ex kanske hänföras till offerbrott med interaktion. Dessa brott utspelas dock vanligen i samband med ingripanden, samtidigt som man så gott som undantagslöst omhändertagit eller gripit ifrågavarande våldsverkare.

Andel upplklarade brott år 1981: 81 %.

Typologin innehåller således vissa brister och en del uppenbara fall av felkategoriseringar. Även om det inom varje klass finns en variation i upplklaringsprocenten mellan enskilda brottstyper, stämmer det totala mönstret av andelar upplklarade brott väl med typologin. (För övrigt hade det varit märkligt om så inte varit fallet. Typologin är ju konstruerad för att förklara den variation som finns.) Precisionen skulle naturligtvis öka om indelningen skedde efter en analys av varje enskilt brott. Om kap 9 (bedrägeri m m) bröts ur kategorin offerbrott utan interaktion, skulle t ex upplklaringsprocenten för den kategorin sjunka från 26 % till 19 %. Totalbilden skulle emellertid inte förändras mer påtagligt. Skillnaderna mellan kategorierna skulle bara bli mer accentuerade. I detta sammanhang, där helhetsperspektivet är det centrala, får bristerna i klassificeringarna underordna sig syftet.

3 FRÅGASTÄLLNING

Den hittills förda diskussionen kan summeras på följande sätt: Anmälningar om brott som kommer till polisen för utredning och beslut varierar med avseende på för brottsupplklaringen viktig information. Grovt sett kan man inom varje brottskategori urskilja två flöden av anmälningar — ett där det finns mycket information och ett med lite eller ingen information alls. Fördelningen mellan dessa flöden varierar mellan olika slags brott, allt efter deras natur. Eftersom sannolikheten att

anmälningar med vital information skall bli uppklarade är stor, medan den är liten för anmälningar där information saknas, avgörs den totala andelen uppklarade brott för de olika brottskategorier av fördelningen mellan flödena.

Vad jag hittills sagt kan reduceras till två påståenden:

Majoriteten av de uppklarade brotten kommer att utgöras av brott som är »uppklarade« redan vid anmälningstillfället.

Andelen uppklarade brott för varje brottskategori avgörs av inslaget med »självpuppklarande« brott.

Det är självklart *inte* så att polisen *bara* klarar upp de »självpuppklarande« brotten. Dessutom bör det påpekas att även om t ex en misstänkt person finns anvisad, kan det krävas stora ansträngningar av polisen för att binda vederbörande till brottet. Men i vilken utsträckning är det redan vid anmälningstillfället »bestämt« vilka brott som skall bli uppklarade? Hur varierar detta för de olika brottskategorierna? Vilka möjligheter har polisen att själv »bestämma« vilka brott som skall klaras upp? I det följande avsnittet avser jag att empiriskt belysa dessa frågor.

4 DATA

Data har hämtats från statistiken över anmälda och uppklarade brott. Olika studier har visat att den svenska kriminalstatistiken har en sådan kvalitet och tillförlitlighet att den är användbar i detta sammanhang (Persson, 1980; SCB promemoria 1975:13 & 1978:1, Knutsson, 1983). Uppgifterna härrör från år 1981 och gäller hela riket. Med för uppleringen viktig information avses om namn på misstänkt finns på anmälningsbladet. Det är i statistiken möjligt att särskilja anmälningar med eller utan angiven misstänkt person. (Torbjörn Israelsson vid Statistiska Centralbyrån har välvilligt ställt dessa uppgifter till mitt förfogande.)

5 RESULTAT

Av samtliga ca 940 000 polisanmälda brott år 1981, utgjordes blott en liten del av offerbrott med interaktion. Den dominerande klassen är offerbrott utan interaktion med ca tre fjärdedelar av alla brott. En fjärdedel av de anmälda brotten var spanings- och ingripandebrott. Se nedanstående tablå.

	anmälda brott 1981		därav uppklarade
	n	%	%
offerbrott med interaktion	52 000	6	55
offerbrott utan interaktion	695 000	74	26
spanings- och ingripandebrott	189 000	20	81
totalt	936 000	100	39

Vi kan för det första konstatera att den stora majoriteten av de polisanmälda brotten utgörs av offerbrott. (Ett resultat som för övrigt är föga anmärkningsvärt för den någorlunda väl insatte.) Till skillnad från spanings- och ingripandebrotten kommer dessa brott vanligen till polisens kännedom genom att någon representant för allmänheten — oftast offret — gör anmälan. Flödet till polisen bestäms således i stor utsträckning genom externa beslut.

Vid spanings- och ingripandebrotten sker däremot uppdagandet av brotten som ett resultat av en myndighetsinsats. Här har naturligtvis interna beslut om resursanvändning en stor betydelse. Man kan emellertid diskutera i vilken utsträckning dessa beslut fattas oberoende av påverkan utifrån. Det är nog rimligt att anta att polisen både centralt och på en högre organisationell nivå, liksom lokalt och på gräsrotsnivå, försöker anpassa sig till krav om resursinriktning (se Wilson, 1968). De senaste årens satsning på den ekonomiska brottsligheten och narkotikabrottsligheten kan ses som ett uttryck för det. Även om det således finns utrymme för polisen att själv »bestämma« vilken brottslighet man skall ägna sig åt — och i förlängningen klara upp — bör kanske inte den möjligheten övervärderas (jfr dock Chambliss, 1969).

I enlighet med vad som tidigare sagts bör andelen anmälda brott där misstänkt gärningsman finns angiven redan vid anmälningstillfället vara störst för spanings- och ingripandebrotten och minst bland offerbrotten utan interaktion. Se tabblån nedan.

	andel anmälda brott med anvisad misstänkt gärningsman	
	n	%
offerbrott med interaktion	34 000	66
offerbrott utan interaktion	169 000	24
spanings- och ingripandebrott	178 000	94
totalt	381 000	41

För två tredjedelar av de polisanmälda offerbrotten med interaktion, en fjärdedel av offerbrotten utan interaktion och nästan samtliga spanings- och ingripandebrott, fanns uppgift om misstänkt person på anmälan. Detta resultat stämmer väl med förväntningarna.

Nu innebär ju inte sådan information någon garanti för att brottet skall bli uppklat. Den anmälda händelsen kanske inte var ett brott eller man kan inte bevisa att det var den angivne som begick brottet etc. Likaså behöver inte avsaknad av namn på misstänkt vid anmälningstillfället med nödvändighet innebära att brottet inte blir uppklat. Polisen kan t ex genom spaning, teknisk bevisning eller i samband med utredning av annat brott, få reda på vem brottslingen var.

Andelen uppklarade brott för anmälda brott med eller utan angiven misstänkt gärningsman framgår av tabblån nedan.

	andel uppklarade brott	
	misstänkt anvisad	misstänkt ej anvisad
	%	%
offerbrott med interaktion	65	36
offerbrott utan interaktion	75	10
spanings- och ingripandebrott	82	82
totalt	78	12

Det framgår klart att sannolikheten att brottet skall bli uppklat är mycket större om namn på misstänkt person finns. Nästan 80 % av brotten med namn på misstänkt förövare klarades upp, mot 12 % om namn inte fanns. Variationer uppvisas naturligtvis mellan kategorierna. Vid offerbrott med interaktion är andelen uppklarade brott om namn finns 65 % och 36 % om namn inte finns. Motsvarande värden är 75 % resp 10 % för offerbrott utan interaktion och 82 % resp 62 % för spanings- och ingripandebrotten. Värdet för spanings- och ingripandebrotten är högt. Det är oklart vad som ligger bakom det. Antalsmässigt såväl som andelsmässigt är dessa brott dock ganska få. Det rör sig om 7 000 brott, vilka utgör 5 % av samtligt uppklarade spanings- och ingripandebrott. Genom att offerbrotten utan interaktion antalsmässigt dominerar, påverkar de totalvärdena mycket starkt.

Resultatet stämmer med vad som kan förväntas. Finns inte namn är sannolikheten mycket liten att ett offerbrott utan interaktion skall klaras upp, medan den är relativt stor vid offerbrott med interaktion.

För att få en uppfattning om hur många av brotten som redan är »uppklarade« vid anmälningstillfället, måste man även se till fördelningen av brottsanmälningar med eller utan angiven gärningsman bland de uppklarade brotten. Se tablån nedan.

	andel av de uppklarade brotten			
	misstänkt anvisad	misstänkt ej anvisad	Summa	n
	%	%	%	
offerbrott med interaktion	77	23	100	28 000
offerbrott utan interaktion	71	29	100	180 000
spanings- och ingripandebrott	95	5	100	153 000
totalt	82	18	100	361 000

Av samtliga uppklarade brott, utgjordes 82 % av sådana där namn fanns redan vid anmälningstillfället, och således resten av brott där denna uppgift inte fanns med på anmälan (18 %). Också här finns en variation mellan kategorierna. Vid

en knapp fjärdedel av de uppklarade offerbrotten med interaktion fanns inte misstänkt person anvisad. Motsvarande värde för offerbrott utan interaktion och spanings- och ingripandebrotten var 29 % resp 5 %.

Vid bedömningen av dessa uppgifter måste man ta hänsyn till fördelningen av anmälningar med eller utan namn på misstänkta förövare för resp kategori. För offerbrott utan interaktion saknades t ex namnuppgift för 76 % (ca 530 000) av alla dessa brott.

I absoluta tal uppgår de uppklarade brotten där misstänkt inte fanns på anmälan till 66 000. Därav faller majoriteten på offerbrott utan interaktion — 53 000. De båda övriga kategorierna utgörs av 6 000 offerbrott med interaktion och 7 000 spanings- och ingripandebrott.

6 DISKUSSION

Resultatet av denna studie visar klart att det redan vid anmälningstillfället för majoriteten av brotten är »bestämt« om det skall bli uppklarat eller inte. I enlighet med de inledande påståendena utgörs de uppklarade brotten i majoriteten av fallen av »självuppklarande« brott. Det är även denna andel som avgör hur uppklaringen ter sig för de olika brottskategorierna. För att knyta an till Poe's inledande citat, tycks brottsuppklaringen till stor del åstadkommas genom »ögonblickets metod«.

Detta utfall innebär inte att polisens insatser skall förringas. För det första finns det säkerligen ett inslag av uppklarade brott som har allt som den mest hängivne deckarentusiast kan önska sig i form av spänning, dramatik och idogt detektivarbete. Man får heller inte glömma att för många av de uppklarade brotten (66 000), fanns inte misstänkt person anvisad. Det är dessutom något vanvördigt att använda sig av termen »självuppklarande«. Det kan i många fall vara nog så svårt att bevisa att det var den misstänkte som begick brottet.

Att resultatet är i linje med vad man kommit fram till inom polisforskningen, betyder naturligtvis inte heller att sådana egenskaper som intuition, erfarenhet och skarpsinne etc hos utredningsmännen inte skulle betyda något. Från de fältstudier jag gjort vet jag att dessa egenskaper ofta är mycket värdefulla. Jag skall illustrera detta med några exempel.

Vid bedrägeriroteln i ett storstadsdistrikt kunde en av kommissarierna genom att studera hafsiga förfalskade namnteckningar i det närmaste »känna« sig till vilken bedragare som varit i farten. De övriga brottsutredarna ansåg honom som fenomenal.

I en storstad havde man problem med en högaktiv inbrottstjuv. Spaningsinsatser gav inget resultat. En person, vilken sedermera visade sig vara gärningsmannen hämtades in för förhör. När jag frågade utredaren vad som gjorde att han kom att rikta misstankarna mot just denne person, uppgav han att personen ifråga hade gjort för lite väsen av sig under den senaste tiden. Polismannen »anade« att det var han.

OrdningSPolis hade i anslutning till en brottsplats gripit ett helt följe, bl a bestående av en narkotiserad prostituerad och en »stamkund«. Efter den

inledande förhørsomgången visade utredningsmannen klara tecken på otillfredsställelse. Några kontroller visade att de misstänkta var oskyldiga. Då jag frågade honom när han kom på detta, svarade han att den mest erfarne och belastade av dem hade uppträtt allt för sturskt under det första förhöret. Han hade inte uppträtt så om han hade varit skyldig.

Liknande erfarenheter kan nog alla som har lite erfarenhet av praktiskt polisarbete redogöra för. I allmänhet är det dock det ordinärt vardagsgråa som dominerar.

Vilka möjligheter finns det då att förändra situationen och lämna »ögonblickets metod«? Den skandinaviska kriminologin har här inte mycket att ge. Man har i något sammanhang mer i förbigående behandlat frågan ur ett kriminalpolitiskt perspektiv, och då framfört att det är önskvärt med en så låg brottsupplering som möjligt. Tanken bakom detta har inte så mycket varit att man därigenom skulle bespara skattebetalarna de kostnader som lagföringar ger upphov till, som att man skulle skydda lagbrytarna från att tvingas behöva bli än mer brottsligt aktiva. Det bakomliggande antagandet är att rättsvärdande insatser motverkar sina syften. Föreställningen hämtar sin näring från den s k stämplingsteorin.

Det finns emellertid en del svenska erfarenheter som åtminstone kan ge vissa anvisningar om brottsuppleringen. Således är det viktigt att kriminalpolisen har en sådan organisation att man upprätthåller kontakt med i sammanhanget olika intressanta målgrupper. När Stockholmpolisen centraliserades och de speciella enheter som utredde ungdomsbrottsligheten togs bort, försämrades t ex brottsuppleringen högst betydligt. Genom omorganisationen tycktes man helt enkelt ha förlorat kontakten med ungdomsbrottslingarna (Knutsson, 1983). Andra studier visar att även det omvända är möjligt. Genom att intensifiera utredningsarbetet med ungdomsbrottslingar, har man lyckats förbättra brottsuppleringen. För de utredningar där ungdomar var inblandade redovisades både fler personer och upplärade brott (Torstensson, 1981).

Den enklaste strategin torde dock vara att utreda de som är aktuella för utredning mer grundligt. Vi vet att det i brottslingsklientelet finns en liten ytterst högaktiv grupp som står för en oproportionerligt stor andel av brottsligheten (Persson, 1976; Sarnecki, 1982). I detta sammanhang kan det vara värt att påpeka att bakom de upplärade brotten låg ca 93 000 individer. Emellertid uppvisas en mycket skev fördelning mellan de misstänkta personerna. En majoritet (75 %) stod blott för en fjärdedel av brottsmisstänkarna, medan en ytterst liten grupp (2 %) ansvarade för en stor andel av misstänkarna (37 %) och därmed för en avsevärd del av de upplärade brotten. Se tablån nedan.

antal brotts- misstankar klass	antal misstänkta individer		antal brotts- misstankar		brotts- misstankar/ individ
	n	%	n	%	
1—2	69 800	75	84 300	25	1,2
3—19	20 600	22	126 800	38	6,2
20—	2 600	2	125 900	37	48,4
summa	93 000	99	337 000	100	3,6

(Att antalet brottsmisstankar är färre än antalet uppklarade brott hänger bl a samman med olika redovisningstekniska skäl. Se Israelsson, 1982; Knutsson, 1983). Av tablån framkommer även att den lilla kriminella elitgruppen i medeltal hade nästan 50 brottsmisstankar per person, vilket skall jämföras med medelvärdet för samtliga (ca 4).

Många av de misstänkta personerna har begått ett stort antal brott som de inte blivit upptäckta för och som heller inte aktualiserats under utredningens gång. Det kan inte vara särskilt svårt att lista sig till vilka som är mest intressanta i detta sammanhang (tidig brottsdebut, förut straffad, många återfall, narkoman, vistas i frihet etc). Om dessa personer beredes tillfälle att lätta sina samveten, skulle säkerligen läget för brottsuppleringen kunna förbättras. En sjunkande upplklaringsprocent för inbrottsstölder i ett storstadsområde tycks således delvis ha sin bakgrund i att färre brott per utredningstillfälle redovisades (Knutsson, 1983).

Det finns dock en del problem med en sådan metod. Ett av dem gäller brottslingarnas förmåga. Även med den bästa vilja i världen, skulle många av dem inte kunna redogöra för hela sin brottslighet. Detta beroende på en kombination av deras stora brottsintensitet och drogrelaterade minnesluckor. Ett större problem är nog brottslingarnas vilja. Hur få dem motiverade? En högst diskutabel metod är att genom tex strafflindringar belöna pratsamhet. I USA, där denna metod används, finns märkliga (men logiska) konsekvenser dokumenterade. Skolnick (1966) redogör tex för några inbrottstjuvar som mot utlovade mildare straff erkände en massa brott — inklusive sådana som de inte hade begått. Poliser från angränsande distrikt köade i det närmaste för att få ett samtal med dem och på så vis få »sina« brott »uppklarade«. Därigenom kunde de redovisa en högre upplklaringsprocent.

Om metoden med mer intensivt utredningsarbete med vissa polisiära nyckelgrupper omsattes i praktiken, skulle således troligen den officiella statistiken över uppklarade brott se »snyggare« ut. Möjligen uppfattar då somliga polisen som mer effektiv. Vidare skulle även vissa förespråkare av allmänpreventionsteorin hävda att avskräckningseffekten förändrades i positiv riktning.

Det sistnämnda är emellertid inte alls säkert. För det första måste man hålla isär den allmänpreventiva och den individualpreventiva avskräckningseffekten. Allmänpreventionen avser den laglydiga delen av befolkningen. En upplevd hög upptäcktsrisk skall avhålla folk från att begå brott. Problemen är här att upp-

klaringsprocent och upptäcktsrisk inte är samma sak (Knutsson, 1983), och att människan inte agerar utifrån den objektiva upptäcktsrisken utan den subjektiva. Det sistnämnda är ur allmänpreventiv synpunkt en skön sak, eftersom folk i allmänhet grovt överskattar upptäcktsriskerna (Lindén & Similä, 1982).

Vad gäller den individuella avskräckningseffekten, avser den kriminellt aktiva personen. Att ånyo åka fast med därpå följande konsekvenser skall uppfattas som så negativt att man inte vill råka ut för det fler gånger. Det som bl.a. är problematiskt i detta sammanhang, är att många i nyckelgruppen har en så hög brottslig aktivitetsnivå att de lyckats försätta sig i en situation av »rättsimmunitet«. Genom att vara kriminellt misskötsamma kommer de i åtnjutande av rättsapparatusens rabattsystem, vilket innebär att nyuppdagade brott inte leder till någon förändring av deras aktuella påföljdssituation. Detta då de nya brotten väger lite i jämförelse med de som pågående påföljd avser.

Det är även troligt att ifrågakvarande rabattsystem (RB 20:7 p 2 och BrB 34:1 p 1), i sin tur leder till ett minskat intresse hos polisen att tränga djupare in i dessa personers brottslighet. Vi vet att polisens arbetsmotivation bl.a. påverkas av de konsekvenser som lagföringarna medför. Inga eller obetydliga påföljder uppfattas som en markering att samhället uppfattar denna brottslighet som mindre allvarlig. Ett exempel på att man lyckats förändra denna situation i positiv riktning kan hämtas från narkotikapolitikens område. När riksåklagaren i en cirkulärskrivelse signalerade en strängare praxis vid de smärre narkotikabrotten, tredubblades den polisanmälda narkotikabrottsligheten. De rapporterade brotten ökade från ca 21 000 år 1978 till ca 69 000 år 1982 (BRÅ rapport 1983:5). Polisen uppfattade sitt arbete som mer meningsfullt och lade manken till när det började hända något lite mer påtagligt med brottslingarna.

När det gäller att förändra situationen beträffande brottsuppleringen, måste man grovt sett särskilja mellan två tillvägagångssätt. I det ena fallet exploaterar man redan uppdagade brottslingar och i det andra får man fatt i fler brottslingar. Vill man få ut mer av de brottslingar som redan åkt fast, måste polisen motiveras. De åtgärder som bäst skulle stimulera polisen har emellertid säkerligen motsatt effekt på brottslingarna.

Det torde dock vara mer centralt att uppvisa fler av brottslingarna. Till skillnad från skandinaviska kriminologer, finns det åtminstone en del amerikanska kolleger som behandlat denna frågeställning. Nedan återges några smakprov ur denna forskning.

Resultaten visar bl.a. att vare sig en påtaglig ökning eller minskning av nivån av rutinpatrullering med bil påverkade gripandefrekvensen (Kelling m fl, 1974). Förklaringen till detta tycks ligga i att, när någon grips, sker det vanligen via någon representant för allmänheten och att den möjligheten inte påverkades av variationerna i patrulleringsintensitet.

Ett vanligt antagande är att ju snabbare polisen kommer till platsen för ett brott, desto större blir sannolikheten för ett gripande. Generellt sett har det visat sig vara felaktigt (van Kirk, 1978). För de brott som personer varit direkt inblandade i, antingen i egenskap av offer eller vittne, visade det sig att det var tidsrymden

mellan brottets inträffande och kallande på polis, som var avgörande. Eftersom det är vanligt att man dröjer, kommer utryckningstiden att betyda lite. Antagandet om utryckningstidens betydelse visade sig hålla enbart för vissa situationer. Ett snabbt anländande av polis påverkade således sannolikheten för gripande vid rapporterade pågående inbrott.

Information som ges till ordningspolispatruller om aktiva brottslingar har dock visat sig öka sannolikheten att de skall bli gripna (Pate m fl, 1976).

Arbetslag där kriminalpolis arbetade tillsammans med ordningspolis var mer effektiv än traditionellt bedriven polisverksamhet när det gäller gripande och uppklaring (Bloch & Bell, 1976). Fler brottslingar greps i anslutning till brottsplats och fler uppföljningar av brottsanmälningar ledde till ett positivt utfall för de poliser som arbetade i lag. Bakom det förbättrade resultatet återfanns flera samverkande faktorer. Betonningen av gripande som ett viktigt mål, liksom att kriminalpoliser direkt medverkade i fältverksamheten var viktigt. Andra faktorer var att man inte ägnade någon tid åt sådana brottsanmälningar som en tidig granskning visat inte kunde vara fruktbara samt att arbetslagens ledning noggrant följde utredningarna.

Om man skall summera polisforskningen rent generellt, tycks det vara lättare att komma fram till vad som inte fungerar än vad som gör det.

Än så länge har polisens resurser inte tagits upp i diskussionen. Det är alldeles självklart att de är betydelsefulla. Ett bottenläge är nått om polisens resurser enbart räcker till för de »självuppklarande« brotten.

Sedan 1978 har situationen beträffande brottsuppklaringen förbättrats något, trots att de polisanmälda brotten ökat. Polisen har lyckats hänga med i utvecklingen och t o m flyttat fram sina positioner något. En central faktor bakom detta torde vara det förbättrade personalläget hos polisen (BRÅ rapport 1983:5).

Poe's inledande citat om att polisens resultat till största delen åstadkommes genom flit och energi, verkar ha fog för sig än i dag. Men han har inte helt rätt. Vi har några exempel på att man lämnat »ögonblickets metod« och åstadkommit »storartade« resultat genom ett aktivt agerande. Ett exempel är när polisen i stället för att på ett traditionellt manér utreda anmälda brott, krävde att tillfällesstrukturen för brott skulle förändras, så att brott överhuvudtaget inte uppstod. Brottet ifråga var checkbedrägeri. Efter en flerårig kamp med i första hand bankväsendet, lyckades polisen få till stånd en i brottsförhållande acceptabel checkkultur (Knutsson & Köhlhorn, 1980). På ett liknande sätt har polisen reagerat inför de nu accelererande bedrägerierna med konto- och kreditkort. Än så länge har de begärda brottsförebyggande åtgärderna inte kommit till stånd, men hoppet är gott (se Ds Fi 1983:9).

Metoden torde knappast vara tillämplig rent generellt, men dessa erfarenheter visar att det kan vara mycket fruktbart för polisen att bevaka olika trender i brottsutvecklingen, analysra dess bakgrund och förutsättningar och sedan gå till åtgärder.

Denna lilla studie, liksom de flesta andra som ägnats detta tema, visar att det är mycket svårt för polisen att på egen hand klara upp brott. Det är möjligt att

situationen beträffande brottsuppleringen skulle kunna förbättras om denna insikt i större utsträckning påverkade polisens organisation och arbetssätt. Speciellt viktigt är att polisen har en nära kontakt med den allmänhet den skall tjäna. Kanske det skulle gå att höja allmänhetens beredskap att lämna uppgifter om iakttagelser de gjort om de bättre förstod sin stora roll i detta sammanhang.

Avslutningsvis vill jag framhäva att problemet när det gäller brottsuppleringen i alla fall inte är att polisen klarar upp för *många* brott. Att tro att polisen skall kunna klara upp alla är dock en fåfång tanke.

Adress: Fil kand Johannes Knutsson
Allmän kriminologi/sociologiska institutionen
Stockholms Universitet
S-106 91 Stockholm

LITTERATURFÖRTECKNING

- Bottomley, A. & C. Coleman, 1980: »*Police Effectiveness and the Public: the Limitations of official crime rates.*« I: Clarke, R. & J. Hough (red): *The Effectiveness of Policing*. Gower.
- Bloch, P. & J. Bell, 1976: *Managing Investigations: The Rochester System*. Police Foundation.
- Chambliss, W., 1969: *Crime and the Legal Process*. New York, McGraw Hill.
- Greenwood, P. & J. Petersilia, 1975: »*The Criminal Investigation Process. Volume I: Summary and Policy Implications.*« I: *The Criminal Investigation Process: A Dialogue on Research Findings.*« National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice. LEAA. United States Departement of Justice. 1977.
- Israelsson, I, 1982: »*Brottsupplering och statistik.*« I: Brå apropå 1982 nr 4 s. 4—11.
- Kelling, G., T. Pate, D. Dieckman & C. Brown, 1974: *The Kansas City Preventive Patrol Experiment*. Police Foundation.
- van Kirk, M, 1978: *Response Time Analysis. Executive Summary*. LEAA. US Departement of Justice.
- Knutsson, J., 1980: »*Polisen och bostadsinbrott.*« I: Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab s 130—155.
- Knutsson, J., 1981: »*Uppklaring av brott.*« I: Brå apropå 1981 nr 6 s 3—10.
- Knutsson, J., 1983: *Problemen med uppläringsprocenten*. Brottsförebyggande rådet. Brå rapport 1983:1. Liber förlag.
- Knutsson, J. & E. Kühlhorn, 1980: *När checkbedrägerierna försvann*. Brottsförebyggande rådet. Rapport 1980:4. Liber förlag.
- Lindén, P.-A. & M. Similä, 1982: *Rättsmedvetandet i Sverige*. Brottsförebyggande rådet. Rapport 1982:1. Liber förlag.
- Morris, P. & K. Heal, 1981: *Crime Control and the Police*. Home Office Research Study no 67.

- Pate, T., R. Bowers & R. Parks, 1976: *Three Approaches to Criminal Apprehension in Kansas City*. Police Foundation.
- Persson, L., 1976: »Inbrottstjuvar i Stockholm.« I: Svensk Juristtidning. Sept 1976 s 527—541.
- Persson, L., 1980: *Hidden Criminality*. Dissertation. Departement of Sociology. University of Stockholm.
- Reiss, A., 1971: *The Police and the Public*. Yale University Press. New Haven.
- Sarnecki, J., 1982: *Brottslighet och kamratrelationer*. Brottsförebyggande rådet. Rapport 1982:5. Liber förlag.
- Skogan, W. & G. Antunes, 1979: »Information, Apprehension and Deterrence: Exploring the Limits of Police Productivity.« Journal of Criminal Justice. vol. 7 s 217—241.
- Skolnick, J., 1966: *Justice without Trial*. New York. John Wiley & Sons.
- Torstensson, M., 1981: *Ungdomsenheten i Västerås — en pilotstudie*. Stencil. Sociologiska Institutionen. Stockholms Universitet.
- Wilson, J., 1968: *Varieties of Police Behaviour*. Harvard University Press.
- Brå rapport 1983:5: *Brottsutvecklingen — lägesrapport 1983*. Liber förlag.
- Ds Fi 1983:9: *Identitets- och legitimationskontroll vid utfärdande och användande av kontokort*.
- SCB promemoria 1978:1: *Fel vid kodning av brott*.
- SCB promemoria 1975:13: *50 brottskoder och deras innehåll*.